

КОНФИНИРАЊЕ АРХИМАНДРИТА ЗЕЛИЋА У БЕЧУ

И поред изјаве, да његову савест „никакав церв не гризе и не мучи, да је и у сну помислио о каквој неверности Двору аустријскоме и своме отечеству и национу“, већ да је „свету особу цара Франћиска увек у грудима носио“, и борећи се за њега пред кинском тврђавом „прозебао не имајући на себи ћурка, и остао глув на једно ухо“; и поред своје окружнице¹ од I-IX-1805, упућене свештенству и народу: „да Бога моле по црквама сузама за здравље и мир аустријског цара, за цивилне и војене поглавице и за сву славну и храбру војску, којој да Господ подари моћ и силу противу непријатеља...; и поред тога што је због победе Аустријанаца над Французима при освојењу кинске тврђаве „гратулирао“ гувернеру барону Томашићу, — архимандрит Герасим Зелић ни под аустријском, као ни раније под француском, владавином није ипак могао остварити своју највећу жељу, т.ј. да постане епископом дал-

¹ „Дате из Наше викаријалне резиденције у Задру.“ Зелић је себе титулисао: „Герасим Божијеју милостију Архимандрит манастира Крупе и велики намјесник јепископа далматинског у Боки од Котора“. Епископа Краљевића у преписци ословљавао је: „Високопреосвјашчењејши Госп. јепископ Венедикт, Нам же архијастир и о Христје брат Љубезњејши.“

матинским. На молбу лично предату у Бечу Цару 25-II-1799, којом је тражио „награжденије за верне услуге, или произведеније во епископа далматинскаго, јер ту власт народ почитује и слуша више него ли Архимандрита и Генерал-викара,”¹ и на ону другу од 7-IX-1814: да га „сиромашног и увек несрећног старца од 66 година за његове услуге Аустрији обдари неком очинском милошћу”,² не само да није био удостојен какве утехе, него је путем Пресидијума намесништва у Задру био од Двора опоменут „да буде миран”³; — на трећу: да му се као награду за учињене услуге подели бар (алманко) „једно знаменије почести, да се може с њиме дичити и народу свога отечества похвалити”,⁴ добио је од Дворске центр. орг. комисије овај поразни одговор⁵: „Ви досле нисте доказали таква факта која би јавно посведочила Ваше патриотске осећаје у толикој мери која се захтева за добијање „почасног крста“ (*croce d'onore*); — док на четврту,⁶ вальда последњу молбу, „плачевну, писану по српски Цесару“ није примио никаква одговора.

Влада аустријска — напротив — сматрала је Зелића: препреденим сплеткашем (*ein feiner intriganter Geistlicher*)⁷ и политички непоузданим. Намесник далматински барон Томашић у своме извештају, поднесеном Двору 27-IX-1815, за њега вели:

„Како овај архимандрит Зелић мисли о превишињем Двору аустријском, доказује приложена, баш овог часв примљена, окружница, коју је он издао год. 1806, осам месеци по одласку аустријске војске из Далмације“.

¹ Житије Герасима Зелића, издање Српске књижевне задруге, св. II, стр. 136.

² „Archivio storico“ Далматинског намесништва под бр. 7262, св. XVI.

³ „Registratura“, Архива Намесништва далмат. бр. 7262, св. XVI. Центр. организационе комисије 22-V-1815 О. 7851/627.

⁴ Преко министра барона Агара 1-IV-1815 „Archivio storico“ Намесн. далмат. бр. 3.

⁵ 14-VIII-1815 бр. 14350 ib.

⁶ 30-XII-1815 ib.

⁷ R.

Двор у упуству¹ датом Томашићу: како би требало отпочети са покушајима унијаћења православних, вели:

„Архимандрита Зелића не треба уводити у тајну, јер је позната његова лукавост, и он није слободан од једне прикривене привржености Неунијатима² иностранства. Шта више требало би — кад би се указали повољни изгледи за проведење Уније — постарати се за удаљење Зелића из Далмације, јер се треба бојати, да би он потајно све подuzeо да узбуни народ, а можда и иностранство противу ствари“

*

Сматрајући Зелића веома опасним противником Уније, Томашић по предлогу епископа Краљевића предложио је био Министру унутрашњих дела, грофу Саурац-у, да га позове у Беч и ту конфирира. Но Саурац је одговорио:

„Не могу издати налог за позив архимандрита Зелића у Беч, јер се то не слаже ни са којом формом једног законског прописа. Позив тај био би веома непријатан православним као акт самовоље, а Зелића би, ако га се не би притворило, сасвим лако довело у везе³, које би за добру ствар, о којој се ради,⁴ као и о другим даљим погледима могле бити врло опасне. Ја бих много радије желео да епископу Краљевићу пође за руком, и да зато он све и покуша, да придобије наклоност Зелића, ма да се овоме не може никада поклонити особито неко поверење. Но ако би Зелић починео било коју противузакониту радњу, и ова би се могла доказати, нека се противу њега поступи по закону, и тада би се видело: да ли би било основано, да се у поступку прогледа кроз прсте у уверењу да би га се склонило на мирније понашање.“⁵

¹ Geheime Akten Намесништва далмат., св. IV, пресидиј, бр. 142/д. р. од 7-III-1816 бр. 2c861/2992.

² Православнима. — Der Archimandrit Zelich aber ist in das Geheimnis nicht zu ziehen, da seine Schläue bekannt ist, und man ihn nicht frei von einer versteckten Anhänglichkeit mit dem disunirten Auslande hält; vielmehr scheint es für den Fall, dass für die Ausführung der Union sich günstige Aussichten zeigten, für Zelich's Entfernung aus Dalmatien gesorgt werden, da zu besorgen wäre, dass er in geheim alles aufbieten würde, um das Volk und vielleicht auch das Ausland gegen die Sache aufzubringen.

³ Са православнима у Далмацији.

⁴ Унију.

⁵ G. A., 173. Die Berufung des Archimanditen Zelich nach Wien kann ich nicht verfügen. Sie passt in keiner Form eines gesetzlichen Verfahrens. Sie würde den Griechen als ein Act der Willkür sehr gehässig sein, und den Zelich, wenn man ihn zu Wien nicht einsperrt, gar leicht in Verbindungen bringen, welche für die gute Sache, um die es sich handelt, und in anderweitigen Beziehungen sehr bedenklich werden könnten. Ich muss vielmehr wünschen, dass es dem Bischof Kraglievich gelinge, und daher alles von ihm versucht werde, um die Neigung dieses Zelich, wenn ihm auch ein besonderes Vertrauen nie geschenkt werden kann, zu gewin-

Томашић је саопштио Краљевићу предњу жељу Министрову¹. Да ли је Краљевић штогод покушао на придобијању Зелића, то се из аката Тајне архиве не види. Но ако је што и покушао, јасно је да у томе није успео, јер је Саурац актом под бр. 268/G. M. R. од 9-VII-1820 обавестио Томашића, да је Цар 4 истог месеца наредио: да се архимандрит Зелић одмах позове у Беч; снабде потребним путним трошком и о одласку његовом обавести Министарство². То царево наређење Томашић је саопштио Зелићу актом, који у преводу са италијанскога гласи³:

„№ 234/д. р. р. Многопоштовани Господине!

Његово Величанство преузвишени мој Владаоц наредио је: да имате одмах отпутовати за Беч.

Ја Вам саопштавам ову Цареву наредбу с тим, да истој чим пре удовљите. На име путних трошкова дозначујем Вам код ове Коморске благајне 500.— форинта, које можете подићи уз редовиту признаницу.

Биљежим се са истинским поштовањем најоданији Ваш слуга

У Задру, 20 јула 1820.

Томашић“.

Под истим бројем и датумом Томашић је поменуту цареву одлуку деломично саопштио још и:

1) политичком комесару у Шибенику Буровићу и окружном поглавару у Задру Плушку овим актом⁴:

„Племенити Господине,

Његово Величанство, преузвишени мој Владар, којему су до високог знања стављени догађаји међу православнима у Далмацији, удостојио се издати ми наређење, да овима саопштим у његово име: да је његова не-променљива воља да се нико нема отућити од своје вере, а још мање присиљавати на исповедање докматâ друге вере; да шиљање на ове стране свештеникâ из Галиције нема никакве друге сврхе него да они предају оне науке за које у Далмацији нема оспособљених професора; да Њ. Величанство стога од православних очекује да унапред никада неће бити нарушени: складно живљење, мир и поштовање, које они дугују свом Епископу, јер да ће се у противном случају најстроже судити по закону свакоме ономе, који би се усудио да их наруши.

nen. Sollte Zelich irgend einer gesetzwidrigen Handlung schuldig machen und dieselbe erwiesen werden können, so bestimmen die Gesetze das Verfahren gegen ihn, und es würde darauf ankommen, ob eine Nachsicht in der Behandlung durch die Überzeugung begründet werden könne, dass sie ihn zu einem ruhigen Betragen bestimmen werde. —

¹ Ibid.

² Ibid.

³ G. A., VII, 234.

⁴ Оригинал сва три акта на италијанском језику.

(Буровићу:) „Ову цареву одлуку хитам да Вам ставим до знања, да о њој обавриво обавестите православне тог среза преко изасланикâ, који су код мене били овде. а којима ћете поновити најозбиљније препоруке у погледу одржавања реда и потчињености. У другим преторијалним срезовима окружја дао сам наређење, да се ове цареве жеље објаве преко окружног поглавара.“

(Плушки:) „Док обавештавам православне у Шибенику путем комесара Буровића о овој царевој одлуци, позивљем Вас, да исту пажљиво, али веома ревносно, разгласите и међу православнима Задра, Скрадина и Дрниша, да им буду потпуно познате цареве предње изражене одредбе у погледу њихове вере. . . .“

2) Епископу Краљевићу овим актом:

-Преосвещени!

Његово Величанство, преузвиши мој Владар, којему су до високог знања стављени догађаји међу православнима у Далмацији, наредио ми је, да Вашем Преосвештенству препоручим, да употребљава разборитост сместреношт и љубазност особито у опхођењу са Вашим противницима, који су Вас огорчили, како би тако поново стекли поверење православних. Ради дужног удовољења овом наређењу не пропушtam да Вас, Преосвештени, обавестим о овој жељи Њ. Величанства.

Истовремено имам част саопштити Вам, да је архимандрит Зелић по царевом наређењу позван у Беч, куда ће он чим пре кренути.*

З, Шефу полиције у Задру, Хану, овим актом:

• Пресветли Господине саветниче!

Архимандрит Зелић по Царевој наредби позван је у Беч. Он ће чим пре отпуштавајући га, да се врати у Србију.

Шеф полиције Хан обавестио је Пресидијум намесништва о одласку за Беч архимандрита Зелића извештајем, који у српскоме преводу са немачкога гласи¹:

Бр. 235/д. р. Високи ц. кр. Земальски пресилиуме!

Архимандрит Зелић укрцао се синоћ у лађу и јутрос је веома ране отпутовао за Реку лађом²⁾ Антуна Валчића у пратњи свога послужитеља. Из Реке намерава продужити пут преко Загреба и Угарске за Беч

Неочекивани позив овог одличног православног свештеника из Задра изненадио је колико њега, толико и његове једновернике, који се не знају сада снаћи.

У неке жалио се је Зелић: да он мора имати непријатеља, који су хтели да му приреде једну рђаву игру, а затим: да је болестан, па да би ово путовање могло бити убитачно по његово здравље, и чак да би се на путовању могао и разболети, па и не стићи у Беч.

1 G. A. VII 252

2) Trabaccolo.

У друге вели: да је његова савест чиста; да га низашто нема прекоравати; штавише: да би од Њ. Величанства имао очекивати пре награду него ли укор.

Не пропуштајући да ово, у дужном извршењу високог налога од 20 т. м. бр. 234, донесем до звања тог високог Пресидијума, чест ми је најпонизније известити да је Зелић при укрцавању у лађу до обале био допраћен од пароха Спиридона Алексијевића и осталог месног свештенства, а тако и од ових овдашњих православних: Матеја Ђурића, Петровића, Миледраговића, Теодоровића, Божића, Јанковића и многих других, који су му изразили најсрдачније своје жеље за сретно његово путовање.

Ово удаљење из Далмације код странке православне и код калуђерâ угледног и упливног сплеткаша¹, старог свештеника допринеће доста даљем мирном, неузнемираном живљењу епископа Краљевића и галицијских свештеника у Шибенику.

.....
Задар, 29 јула 1820.

Хан²

Зелић је о свом одласку за Беч писмено обавестио своје пријатеље, приказавши се силно потиштеним. Писмо упућено пароху стрмичком са црним печатом завршава: „Али ако будем морао трпети, нећу се кајати што сам учинио за отаџбину и веру.“ — Неки Мишковић из Задра казао је неком Mrђену из Дрниша, да је Зелић и опоруку написао³.

*

Зелић је из Беча будним оком пратио догађаје међу православним у Далмацији, и био је осовина свију агитација противу Краљевића и унијатских свештеника⁴. О томе је Томашић обавестио министра Саурац-а, а овај Томашићу наредио надзирање дописивања Зелића са присташама у Далмацији овим писмом, које у преводу са немачког оригинала гласи⁵:

„Пресветли бароне!

Сматрао сам преко потребним, да ступим у поверљиви споразум са господином претседником Дворске полиције односно цењеног писма Ваше преузвишености од 10 т. м. бр. 60/д. р. р., које говори о везама архимандрита Зелића са његовом странком. Саопштавајући ово Вашој Преузвишености, уздржавам се, да Вам у своје време на писмо одговорим. Међутим рачунам на доказану делатност Ваше Преузвишености, да ћете брижљиво надзирати односе архимандрита Зелића са његовим присташама.

.....
У Бечу, 25 маја 1821.

Саурац⁶.

¹ Intrigant.

² G. A., VII, 258.

³ Ibid., VIII, 154.

⁴ Ibid., VIII, 8.

Томашић је позвао шефа Полиције, Хана, да извести о политичком владању Матеја Ђурића из Задра, који се дописује са Зелићем, овим актом, који у преводу са немачкога гласи¹:

№ 80/д. р. р. Благородни Господине!

Ја имам много основа да верујем, да Матеј Ђурић који се дописује са архимандритом Зелићем, шири потајно међу православнима писма, која од овога добија. При постојећим приликама православних ове покрајине заиста је потребно да се строго надзире преписка осумњичених лица и њихових састанака. Стога позивљем Ваше Благородство да потање испита и потом извести:

1-во. Чије домове у Задру посечује поменути Ђурић; да ли се одржавају састанци, када и где, и ко још на њима присуствује?

2-го. Да ли одиста Матеј Ђурић протура међу православнима писма која прима од Зелића из Беча; што садрже та писма; да ли је Ђурић до сада примио више писама, и како би се она могла добити?

3-ће. С којим лицима у Далмацији води Ђурић преписку; који је главни предмет те преписке?

.....

Задар, 19 јуна 1821.

Томашић[“]

На послетку дошла су до руку окружном поглавару которскому Пайтони-у, нека писма Зелићева, која је упутио пароху у Топлој. Писма је из Беча пренео у Трст Никола Ђурасовић, а из Трста у марту 1822 — у Херцегнови његов брат Александар, власник једног брода. Истрагом је поглавар дознао, да Зелић подржава преписку са Далмацијом преко неког Јована Катића у Трсту, и то је саопштио Томашићу, а овај грофу Саурац-у следећим извештајем¹) (оригинал на немачком):

„№ 172/д. Ваша Екцеленција!

Марљивим и мудрим извидима окр. поглавара у Котору Пайтони-а успело је, да према овамошњим упутама дође у поседство неких хартија, које је архимандрит Зелић послao православном пароху у Топлој. — Као што ће Ваша Екцеленција из приложених извештаја окр. поглавара моћи видети, био је то неки Никола Ђурасовић, који је ове хартије донео из Беча до Трста, а његов брат Александар Ђурасовић, власник брода, понео их из Трста до Херцегновог, где су затим крајем прошлога марта уручена пароху у Топлој. Из извештаја окр. поглавара проистиче даље, да Зелић своје дописивање са Далмацијом, како изгледа, подржава срећством неког Јована Катића у Трсту, али да уосталом ове хартије нису се шириле нити и где у срезу Которском објављивале.

Што се пак тиче самих хартија изгледа да заслужују неку пажњу ове три тачке:

Реченица у писму од 25-II-1822: „Трпе и налазе се у тузи за исту ствар и многи други у мојој несрећној отаџбини, који се труде и настоје

¹ G. A., XI, 172.

да отерају дивље вукове из стада Христовог, а тамошњи православни,¹ наша браћа у Христу спавају и ћуте, и неће да се пробуде па да помогну својим ближњима исте вере. Или зар не знаду, да ова неизлечива зараза,² ако само ухвати корена у Далмацији, може да се прошири и на сав тамошњи крај.³ Ови ретци показују се двосмислени, јер би они могли да се односе: или на професоре - унијате или на православне прилике у Земљи, и они се у сваком случају имају сматрати као опасно раздраживање духова.

Пошиљка неколико отисака његове (Зелићеве) слике, урезане у мједу, пад Вајрауша (Weihrausch) у Бечу јесте друга тачка која заслужује да се узме у расматрање, јер овде не може а да се не открије намера Зелићева да задржи себе у успомени овоземних православних као пријатеља отаџбине и нације, како би у њиховим приликама могао још имати уплива⁴.

Није без значаја напослетку ни приложени рукопис. У форми тобожњег разговора између Зелића и епископа Краљевића хоће да се претстави епископ у рђавој светlosti, како би се изазвао презир и раздражење духова противу истог Епископа.

Дубокој проницавости Ваше Екцеленције неће у овим околностима избећи, да Зелићеву преписку треба строже надзирати. Стога и ја под истим бројем и директору Полиције и односним окр. поглаварима поново дајем у томе нужна упства. И Земаљском пресидијуму у Трсту обраћам се по други пут с молбом, да се надзиру напред поменута лица, која су преносила преписку архимандрита Зелића.

У Задру, 16 јула 1822.

Томашић[“]

Томашић под истим датумом и бројем упутио је Намеснику Порћију (Porcia) у Трсту овај акт:

„Архимандрит православног манастира Крупе Герасим Зелић због сплетака у које се је заплео приликом познатих иступа православних у овој цокрајини, позван је био у Беч, где се налази од назад готово две године. Поред свег надзора под који је стављен, успело му је ипак и у последње време да пошаље у Далмацију распаљивих бунтовних хартија. Упозорен сам, да их је из Беча до Трста донео неки Никола Ђурасовић, а да су из Трста затим послате у окружје сплитско по Александру Ђурасовићу, брату Николином, и напослетку изгледа да је неки Јован Катић у Трсту посредник ове преписке.

Узимљем слободу, да скренем пажњу Ваше Екцеленције на ове околности, да би се поменута лица како треба надзирала колико у погледу

¹ Бокељи.

² Унија.

³ Зелићево писмо написано је на италијанском језику.

⁴ Портрет је израђен у Венецији, а у Бечу 1821 г. урезан у мједу, а затим уможен. Један примерак отиска (слике) даровао је Зелић свом пријатељу Сими Аговићу из Скрадина, који је слику понео у Далмацију: „да увери Зелићеве пријатеље, да се он налази у Бечу у числу живих.“ Кад је полиција 6/8 1822 преметнула стан Зелићев, нашла је у њему више отисака његове слике. Упитан: зашто је правио портрет, Зелић је одговорио: да га приложи својој књизи: „Житија“, приређеној за штампу. — „Житије“, издање Срп. књиж. задруге, књ. III, с. 152.

односне преписке, толико и у погледу доцнијих евентуалних њихових односа у питањима православних у овој покрајини.

Ја ћу остати неизмерно обавезан Вашој Екцеленцији, ако се удостоји обавестити ме о резултатима предузетих од Вас мера надзирања“.

Томашић под истим дао је шефу полиције Хану у Задру и комесару Геталди у Шибенику ово наређење (оригинал на италијанском језику):

„Архимандриту Зелићу успело је, да пошаље у окружје которско хартија подозривог садржаја у стварима које се односе ик православне, као и неколико примерака своје слике у Бечу урезане у мједу. Већ је предузето потребно, да се ни једни ни други не би ширили у поменутом окружју. Не пропушtam да и Ваше Господство о томе обавестим, како би и Ви са Ваше стране могли надзирати са свом поверљивошћу и сходно важности и суревњивости овог питања, да не би можда уследило које даље ширење тих предмета, и да би се подвостручио надзор над оним лицима која су у последњим дogaђајима забележена.

Томашић под истим јавља поглавару у Котору:

„Особитом радошћу видим у цењеном Вашем писму од 4 т. м. бр. 269 плодове Ваше одличне делатности и ревности, којим сте саодговарили мојем позиву од 15/6 бр. 1075. Молећи Вас да примите у томе погледу моју захвалност, ево извештавам Његову Екцеленцију госп. Великог канћелара и Министра ун. дела о хартијама и слици Зелићевој, те ми у томе не преостаје, него да изразим жељу, да се Ваше надзирање продужи, како се ти предмети не би ширили у овој покрајини.

Бившем претору Жупковићу изразићете (али усмено) са захвалношћу моје задовољство на мудром држању, које је показао“.

прошто Љубо Влачић
